

“MEVLANA’NIN YEDİ ÖĞÜDÜ” : EVRENSEL ERDEMLER, KOZMİK TEMELLENDİRMELER VE AİDİYET MESELESİ

Prof. Dr. Cafer Sadık Yaran*

ÖZET

Mevlana'nın yedi öğüdü popüler düzeyde yaygın olarak bilinen bir ahlaki erdemler listesidir. Özellikle yedinci ve sonuncu öğüdü en azından Türkiye'de duyulmayan yok gibidir. Bu yedi öğüt şunlardır:

- Cömertlik ve yardım etmede akarsu gibi ol.*
- Şefkat ve merhamette güneş gibi ol.*
- Başkalarının kusurunu örtmede gece gibi ol.*
- Hiddet ve asabiyette ölü gibi ol.*
- Tevazu ve alçakgönüllülükte toprak gibi ol.*
- Hoşgörülükte deniz gibi ol.*
- Ya olduğun gibi görün, ya görüldüğün gibi ol.*

Bu yazıda, bu öğütlerde geçen erdemler Mevlana'nın eserlerinden hareketle anlatılmaya çalışılmaktadır. Fakat, böyle bir araştırma aynı zamanda göstermektedir ki, bu yedi öğüde Mevlana'nın eserlerinde hepsi bir arada rastlamak zor olduğu gibi, tek tek rastlamak da o kadar kolay gözükmemektedir. Yine de bu öğütler günümüz için son derece geçerli ve gerekli öğütlerdir.

Anahtar kelimeler: Mevlana, yedi öğüt, erdem

ABSTRACT

“Rumi's Seven Advices”: Universal Virtues, Cosmic Foundations and the Matter of Belonging

Rumi's seven advices are a list of moral virtues which is widely known by many people at popular level. There is hardly anyone in Turkey who did not hear particularly the seventh and last one. The seven advices are as follows:

* İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Din Felsefesi Anabilim Dalı.

*In generosity and helping others be like a river.
 In compassion and grace be like sun.
 In concealing others' faults be like night.
 In anger and fury be like dead.
 In modesty and humility be like earth.
 In tolerance be like a sea.
 Either look as you are, or be as you look.*

In this article, I try to articulate universal virtues recommended in this list exploring various books of Rumi. However, such a search has also seemed to bring to light that it is not easy to come across this list all together or even in scattered places in his books. Nevertheless, these are extremely valid and needed advices for our present day.

Key words: *Mawlana Rumi, seven advices, virtues*

Giriş

“Mevlana'nın Yedi Öğüdü”, Mevlana'yı tanıyıp eserlerine az çok vakıf olan herkesin bildiği bir şeydir demek herhalde mümkün değilse de, Konya ve Mevlana müzesini ziyaret eden ya da Mevlana ile ilgili broşür, kartpostal veya hediyeelik eşya düzeyinde yüzeysel ilgisi ve bilgisi olan pek çok kişinin mutlaka bildiği, duvarlarda gördüğü veya duvarına astığı bir öğütler listesidir demek tamamıyla mümkündür. Bu öğütler listesinden ve onların ilk altısından haberi olmayan ama Mevlana ile ilgili bir iki aforizma veya cümlecik bilen pek çok insan da en azından bu öğütlerin ilk altısını bilmese de yedincisini mutlaka bilir: “Ya olduğun gibi görün, ya görüdüğün gibi ol!”. Bu yedinci öğüt, belki de “Gel!...” diye başlayan ifadeyle birlikte, Mevlana ile ilişkili ifadeler arasında en yaygın olarak bilinen ifadelerden veya öğütlerden biridir.

Eğer Mevlana başta Mesnevi olmak üzere çeşitli eserlerinde yaptığı yüzlerce öğüt arasından yedi tanesini ya da onlarca değerli erdem arasından sekiz-on tanesini seçip ayırmış ve özellikle vurgulamışsa, bunların onun için ve onun ilim ve irfanına güvenenler için ayrı bir önemi var demektir. Bu durumda bu öğütlerin kaynağına inmek ve onların Mevlana'ca yapılan daha ayrıntılı

açıklamalarına ve yorumlarına ulaşmak, bunları veya genel olarak öğütler ve erdemleri önemseyen insanlar için doğal bir uğraş ve değerli bir arayış olsa gerektir. Bu konuyu kısaca araştırıp bu satırları yazmaya bizi iten sebep de, böyle bir arzu ve arayıştır. (Açıkça belirtmek gerekirse böyle bir arayış bizde ilk önce küçük bir kuşku ve merakla başladı. Mesnevi'yi okurken Mevlana'nın açık konuşmayı doğru bulmadığı, muhatabın seviyesine göre konuşmak gerektiği yönündeki ifadelerine rastladım. Bunlar bir değil birçok yerde geçer. Örneğin birinde, açık konuşmasını, analitik olmasını arzulayan birine, bunun hiç de uygun olmadığı anlatılır:

Ona dedim ki: Sevgilinin sırrının kapalı, örtülü kalması daha hoş.
Sen hikayeye kulak ver, işi ondan anla.

Güzellere ait sözlerin, başkalarının sözleri arasında söylenmesi daha hoştur.

Bunu apaçık, çırcıplak söyle; çünkü ben, güzelle gömlekli olarak yatıp uyumam.

Dedim ki: O, apaçık meydana çıkarsa ne sen kalırsın, ne kucağın kalır, ne yanın, belin.

Dile, özle; fakat ölçülü dile, özle; bir saman çöpü bir dağı kaldıramaz.

Dünyayı aydınlatan güneş, birazcık yaklaşırsa herşey yanar gider.
(Mesnevi, 1, 59 [135-41]).

Bunun gibi ifadeler ve benzer gerekçeler Mesnevi'de başka yerlerde başka teşbihlerle de anlatılıp gerekçelendirilir. Örneğin, şu beyitlerde de açık söz keskin bir kılıca benzetilir ve tehlikesinden dolayı kınına koymanın daha uygun olduğu belirtilir:

Bunu iyice açar, anlatırdım, ama birinin fikri sürçmesin diyorum;
bundan korkuyorum hani.

İnce sözler, keskin bir çelik kılıca benzer; kalkanın yoksa geri dur.

Bu elmas kılıcın önüne kalkansız gelme; çünkü kılıca, kesmekten
utanç gelmez.

Bu yüzden kılıcı kına koydum ben; eğri okuyan biri, aykırı
okumasın, ters anlamasın dedim. (Mesnevi, 1, 160-61 [695-98]).

Bunları okuyunca aklımıza, bunlar doğru (olmasına doğru olabilir) ama “ya olduğun gibi görün ya görüldüğün gibi ol” ilkesini ortaya atıp bunca yaygın kabul görmesini sağlamış birinin sözü olabilir mi diye geldi. Zira “ya olduğun gibi görün ya görüldüğün gibi ol” demekle ‘ya olduğun gibi konuş ya konuştuğun gibi ol’ demek arasında fazla bir fark gözüküyordu. Ama açıkça söylenen böyle değildi; aksine, ‘olduğu gibi konuşmaya kalkışma, muhatabına göre konuş!’ gibi bir öğüt çıkıyordu. Yukarıdaki ifadeler Mesnevi de olduğuna göre, meşhur olan yedinci öğüt neredeydi ve nasıl telif edilecekti? Buna o yaz tamamını okuduğum Mesnevi’de rastlamadıysam da, ziyaret ettiğim Mevlana müzesinin duvarlarında vs. de rastlayınca üzerinde durmadım.

Aradan yıllar geçti ve ben erdem konusuna ilgi duymaya başladım ve öteki dinler ve felsefelerde olduğu gibi İslam ahlakında veya ahlak felsefesinde de temel yahut büyük denilen erdemlerin hatırdaki kalacak sayılar içinde tespit edilmesinin daha yararlı olacağını savundum ve Mevlana ile ilgili bir çalışma yapma gereği hissedince de Mevlana’nın yedi öğütündeki erdemleri incelemenin genel kanaatime ve projeme uygun olacağını düşünerek yedi öğütü araştırmaya başladım. Çok zorlanmadan bulacağımı zannediyordum; zira başlıbaşına bu konuda yazılmış bir kitap da görmüştüm¹. Ne var ki, kitabı incelediğimde yedi öğüt ile ilgili hiçbir kaynağa rastlamadığım gibi, Mesnevi de dahil Mevlana’nın hiçbir eserinden yararlanılmadığını hayretle gördüm. Daha

¹ Bkz. İbrahim Murat, *Mevlana'nın Yedi Sırrı* (İstanbul: İlgi Yayınları, 2006), 3. baskı.

sonra Mevlana ile ilgili geniş çaplı bazı akademik eserlerde bu öğütlerden hiç bahsedilmediğini ve bu konuda yayımlanmış bir bildiride de yedi öğüde dair kaynak verilmediğini ve yukarda bahsedilen kitapta olduğu gibi bu bilimsel bildiride de Mesnevi dahil Mevlana'nın hiçbir eserinden en küçük bir alıntı olmadığını görünce² Mevlana'nın bütün kitaplarını yeniden okuyup veya gözden geçirip bu yedi öğüdü, onlarda geçen evrensel erdemleri ve onlarla ilgili kozmik temellendirmeleri bulup yazmaya değer olduğuna karar verdim.)

Fakat, baştan söylemek gerekirse, Mevlana'nın bilinen beş eseri sayılan *Mesnevi*, *Divan-ı Kebir*, *Fîhi Mâ Fîh*, *Mecâlis-i Seb'a* ve *Mektûbât*'ın³ Türkçe çevirilerinden hiçbirinde "Yedi Öğüt" tasnifi veya benzerine rastlamadık. Bununla birlikte, tasniflendirme belki sonradan yapılırsa da bu öğütler ve temellendirmeler Mevlana'nın eserlerinin muhtelif yerlerinde dağınık bir biçimde olabilir diye yedi öğütte belirtilen öğütler ve ifadelere benzer görüşleri bir araya getirmeye ve yedi öğüdü onlar ışığında açıklamaya çalıştık. Bulabildiğimiz benzer ve destekleyici ifadelerin yedi öğütteki ifade ve teşbihlere ne kadar benzeyip benzemediğine sonuçta karar vermek hem bizim için hem de - mümkün olursa - okuyucu için daha uygun olsa gerektir. Fakat bu öğütler Mevlana'ya ait olsun veya olmasın, - söylemeye gerek yok ki - onlar da onların kapsamında bir araya getirmeye çalıştığımız Mevlana'ya ait olduğu kesin olan görüşler ve öğütler de irdelenmeye ve hatta çok daha uzun zaman ayırarak araştırılmaya ve yazılmaya değer konulardır. Zira erdemsizliklerin hiç de fazla azalmadığı çağdaş dünyamızda erdemler ve erdemlerle ilgili öğütlere her zamanki kadar, belki her zamankinden de daha fazla ihtiyaç olduğu aşikardır.

² Bkz. Muammer Cengil, "Mevlana'nın Yedi Öğütünün Fert ve Sosyal İlişkiler Açısından Önemi", *Uluslararası Düşünce ve Sanatta Mevlana Sempozyum Bildirileri*, (Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2006), s.29-29.

³ Mevlana'nın eserleriyle ilgili özlü bilgi için bkz. Safi Arpağuş, *Mevlana ve İslam (Algı ve Anlatım)*, (İstanbul: Vefa Yayınları, 2007), s. 62-70.

Erdem Etiği ve Kozmik Temellendirme

Erdemler ve erdemsizlikler yahut faziletler ve reziletler, Sokrates, Eflatun ve özellikle ahlak felsefesinin kurucusu sayılan Aristoteles'den beri,⁴ ahlak felsefesinin ve ahlak ilminin en temel konularını oluşturmaktadır. Kant'ın ödev ahlakının etkisiyle⁵ son iki asırdır biraz gölgede kalan erdem kavramı ve erdem etiği, E. Anscombe, Alesdair MacIntyre⁶ ve Andre Comte-Sponville⁷ gibi çağdaş ahlak felsefecilerince yeniden savunulmaya başlanmış ve bir akım haline gelmiştir.

Antikçağ ve Ortaçağın birçok düşünürü gibi Mevlana'nın etiği veya ahlak felsefesi de günümüzün tabiriyle bir erdem etiğidir. Bu etik anlayışında önemli olan, bir ahlaki eylemi, evrensel kabul edilen bir ahlak yasasına uygun davranmak ödev sayıldığından dolayı yapmaktan ziyade, erdemli düşünceler, duygular ve davranışlar kişiden kolaylıkla çıkacak şekilde kişinin karakterinin oluşturulması ve olgunlaştırılmasıdır. Bu anlayışta, bir benlik erdemsizliklerden arındırıldıktan sonra, asıl olarak yüce değerler ve erdemlerle bezenmelidir. Başta Aristo olmak üzere erdem etiği yanlıları, çok önemli buldukları ana, temel veya büyük erdemlerin listesini vermeden önce, bu tür erdemleri gerçekleştirecek karakterin oluşturulmasını ısrarla vurgularlar.⁸ Mevlana da bu yönde uyarılarda ve önerilerde bulunur.

Mevlana'nın uyarıları da önerileri de o gün için ne kadar geçerliyse bugün için de en az o kadar geçerlidir. Hatta öyle görünüyor ki, ondokuzuncu yüzyıl sonlarında Nietzsche'nin merhamet ve yardımseverlik gibi en değerli

⁴ Bkz. Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, çev. Saffet Babür, (Ankara: Ayraç Yayınevi, 1998).

⁵ Bkz. Immanuel Kant, *Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi*, çev. İonna Kuçuradi, (Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu, 2002).

⁶ Bkz. Alasdair MacIntyre, *Erdem Peşinde*, çev. Muttalıp Özcan, (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2001).

⁷ Andre Comte-Sponville, *Büyük Erdemler Risalesi*, çev. Işık Ergüden, (İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2004).

⁸ Erdem etiği konusunda bilgi için bkz. Sedat Yazıcı, "Erdem Ahlakı: Son Dönem tartışmalara ilişkin Eleştirel Bir Değerlendirme," *Felsefe Tartışmaları* 30. Kitap, (İstanbul: 2003), s. 7-26. Cafer Sadık Yaran, *İslamda Ahlakın Şartı Kaç?: Dört Temel İslami Erdem* (İstanbul: Elif Yayınevi, 2005).

erdemleri köle ruhlu insanların erdemi sayarak eleştirdiği⁹ ve artık bütün erdemlerin ve topyekün ahlaki değerlerin görece, tarihsel, kültürel ve hatta kişisel olduğu savunularak altının oyulup içinin boşaltıldığı günümüzde¹⁰, bu uyarılar ve öneriler çok daha fazla önem arz etmektedir. *Divan-ı Kebir*'deki şu beyitlerdeki tasvirler günümüze ve tavsiyeler pek çoğumuza ne kadar da uygun düşmektedir:

Yolun önü de kanla ıslak, ardi da... Dikkat et de kayma. İnsan çalan, altın çalan hırsızdan pek çok şimdi.

Öyle gürbüzler ki akıldan haber çalıyorlar... Artık kendisinden bile haberi olmayana neler etmezler.

Kendini böyle müflis sanma, düşmanın yok bilme... Dünya altın isteğinde, sense altın madenisin.

Tanrı elçisi, "İnsanlar madenlerdir" demiştir; gümüş, altın, akıyk, inci madenleri.

Define bulabilirsin, fakat ömür bulamazsın... Sen kendini bul, çünkü bu define sana kalmaz, senin elinden de geçer-gider. ...

Gönlünü ümitle doldur, cilala, arıt... Zati gönlün, güneş ışığını veren bir aynadır senin.¹¹

Kendini bulmak, gönlünü cilalayıp arıtmak ve bu karakter ve kişilik gelişiminden sonra yok olmamak için, ısrarla ve inadına evrensel iyilikler ve erdemlerden ve geliştirdiğimizde hepimizde Tanrı vergisi olarak ortak olan

⁹ Bkz. Friedrich Nietzsche, *Ahlakın Soykütüğü Üstüne*, çev. Ahmet İnam, (İstanbul: Yorum Yayınevi, 2001), s. 23.

¹⁰ Bkz. Zygmunt Bauman, *Postmodern Etik*, çev. Alev Türker, (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1998), s. 269.

¹¹ Mevlana Celaleddin, *Dîvân*, çev. Abdülbaki Gölpınarlı, (İstanbul: İnkılap ve Aka Kitabevleri, 1974), s. 287.

fitrattan ve vicdandan yana olmak gerekir. Günümüzün modern/postmodern kapitalist tüketim toplumunda ekonomik çıkar, cinsel haz ve bürokratik güç gibi kavramlar hayatın adanması gereken en yüksek değerler haline getirilmiş, erdemlilik ve iyilik gibi en üstün ve en yüce değerlerin adı pek anılmaz olmuştur. İyiliklerin neler olduğu aslında söze sığmaz ve özetlemeye gelmez. Büyük küçük binlerce iyilik ve erdem türü vardır. Yine de çeşitli dinler, filozoflar veya düşünürlerin belli erdemleri daha fazla vurguladıkları bilinen bir gerçektir. Bize göre de, bu türden akılda kalıcı sade ve sistematik belirlenimlerin büyük yararı vardır. Örneğin Platon 4, Aristo 13 büyük erdem sayar. Hıristiyanlığın 7 erdemi, Budizmin 8 dilimli yolu, Konfüçyanizm, Taoizm ve Caynizmin 5'er büyük erdemi vardır. Yine son zamanlarda küresel ahlak geliştirmeye çalışan ilahiyatçılar grubunun 4 maddelik bir erdemler grubu vardır.¹² Eski ve yeni, Doğudan ve Batıdan, dinden ve felsefeden gelen bu tür listeler arasında ufak tefek farklılıklar da, farklılıklardan daha çok oldukları iddia edilebilecek pek çok benzerlik de vardır. Bunların ayrıntıları bir yana, belki hatırlamanın faydalı olabileceği bir husus da, Kur'an merkezli olarak yaptığımız geçici ve iddiasız bir çalışmada tespit ettiklerimiz ve önerdiklerimizdir. Bize göre, Kur'an'da çok zikredilme açısından en fazla vurgulanan 4 erdem; sabır, doğruluk/dürüstlük, affedicilik, ve yardımseverliktir. Yine, Kur'an'daki Nahl suresi 90. ayet dikkate alındığında, en temel görülebilecek 4 erdem; adalet, muavenet, iffet ve merhamettir.¹³ İşte Mevlana'ya atfedilen 7 öğüt de ana erdemleri belirleme ve vurgulama geleneği içinde değerlendirilebilecek ve dikkate alınabilecek önemli listelerden biridir.

Mevlana'ya atfedilen ya da kısaca Mevlana'nın diyebileceğimiz 7 öğütte herşeyden önce iki özellik dikkati çekmektedir. Birincisi, yukarda değinilen örneklerde görüldüğü üzere erdemlerin sade ve sistematik bir tasnife tabi tutulması; ikincisi de, bu erdemlerin kozmik bir teşbihlendirme ile temellendirilmesidir.

¹² Bu örneklerle ilgili kaynaklar ve daha ayrıntılı bilgiler için bkz. Yaran, *İslamda Ahlakın Şartı Kaç?*, III. ve IV. Bölümler.

¹³ Bkz. Aynı eser, V. Bölüm.

Tasnif meselesine gelince, Mevlana eserlerinde pek çok erdem ve erdemsizlikten bahsedip, kötülüklerin tedavisi, iyiliklerin geliştirilmesini teşvik ve tavsiye eder. Yine de – bu 7 öğüdün ona ait olduğu kabul edilirse - bu çok sayıda erdem arasından onun, 7 (veya 10) erdeme daha özel bir önem atfettiği anlaşılmaktadır. Bu yedi öğütte, birbirine benzediği için birlikte anılanlar (örneğin cömertlik ve yardım etme) tek bir erdem sayılırsa (ve hiddet ve asabiyet içinde olmama gibi bazı negatif ifadeler sabır veya hilm gibi pozitif bir erdem ifadesine dönüştürülürse) 7 erdem, fakat aynı madde içindekiler de (örneğin şefkat ve merhamet) ayrı ayrı sayılırsa 10 erdem tasnif edilip vurgulanmaktadır. 7 öğüdü 7 erdem saymak, aslına sadık kalmak ve sadeliği esas almak adına herhalde daha uygundur.

Kozmik temellendirme meselesine gelince ise önce şunu belirtmekte yarar vardır ki etikte veya ahlak felsefesinde ahlaki değerler ve erdemleri temellendirme bir sorun olarak ele alınır; ve ekseriya üç büyük temellendirme yolu tartışılır.¹⁴ Bunlardan biri ve daha çok ilkçağ filozoflarında görüleni, kozmik temellendirme diye nitelendirilir. Bunda, ahlaki davranışın ideal örnekleri kozmosdan veya evrenden alınır. İkincisi ortaçağda daha yaygın olan dinsel temellendirme; ideal ilkeler ve örnekler kutsal metinlerden ve üstün dinsel kişilerin yaşam modellerinden alınır. Üçüncü temellendirme biçimi ise, yeniçağda daha öne geçen, antropolojik, insan ve toplum merkezli temellendirme.

Mevlana'nın 7 öğüdünde başvurduğu temellendirme yolu, kozmik temellendirme yoludur. Örnekler evrenden alınmaktadır. Bu kozmik temellendirme yöntemi, onun erdem etiğini, üç ana İslam ahlaki geleneğinden (yani dini ahlak, felsefi ahlak, tasâvüfî ahlak geleneklerinden) de az çok farklı kılmaktadır.¹⁵ Zira dini ahlak gibi doğrudan Kur'an ve Sünnet temelinden yola

¹⁴ Bkz. Fritz Heinemann, "Etik", *Günümüz felsefe Disiplinleri*, çev. Doğan Özlem, (İstanbul: Ara Yayıncılık, 1990), s. 342-45. Hüsameddin Erdem, *Ahlak Felsefesi*, (Konya: Hü-Er Yayınları, 2003), s. 55-56. Ahmet Cevizci, *Etiğe Giriş* (İstanbul: Paradigma Yayınları, 2002), s. 17-20.

¹⁵ İslam ahlakının tasnifi konusunda geniş bilgi için bkz. Macit Fahri, *İslam Ahlak Teorileri*, çev. M. İskenderoğlu, A. Arkan, (İstanbul: Litera Yayıncılık, 2004), s. 19-26.

çıkmadığı gibi, felsefi ahlakta olduğu gibi Yunan filozoflarından ve özellikle Platon'dan esinlenen nefsin 3 gücü teorisinden de yola çıkılmamakta,¹⁶ tasavvufi ahlakta sık görüldüğü gibi daha önce yaşamış mistiklerin yaşam modelleri de örnek gösterilmemektedir.

Temellendirmenin kozmik teşbihlerle yapılması belki de onun öğütlerini evrensel kılan, belki de daha doğru ve yumuşak bir ifadeyle hala ve farklı kültürlerden pek çok kişi tarafından dikkate alınır kılan özelliklerden biri olsa gerektir. Çünkü güneş, su, toprak gibi evrene özgü unsurlar insanoğlunu ilgilendiren her yerde, her zaman, fazla bir görecelik ve kültüre bağlılık arzetmeksizin var olan ve değişmeksizin oldukları gibi davranmaya devam eden unsurlardır. Dolayısıyla Mevlana'nın 7 öğüdü, teşbihleri ile birlikte bugün de dikkatlerimizi önemli erdemlere çekmeyi sürdürmektedir. Bu evrensel denilebilecek erdemler ve kozmik temellendirmeleri içeren yedi öğüt şunlardır.

Mevlana'ya Atfedilen Yedi Öğüt

(1) "Cömertlik ve yardım etmede, akarsu gibi ol!"

Akarsuyun veya ırmağın özelliği nelerdir ki cömertlik ve yardımseverlikte örnek alalım? Herhalde en önemlileri, kendisine muhtaç olan insan-hayvan, zengin-fakir, siyah-beyaz vb. gibi ayrımlara tabi tutmaması ve bir de herkese hayati derecede gerekli ve yararlı olmasıdır. Su hayat kaynağıdır ve herkese cömertçe hayat bahşeder, huzur verir, temizler ve arındırır. Sadece geri kalmış denilen ülkelerde değil Dünyanın her yerinde her yıl binlerce insanın açlıktan öldüğü, milyonlarca insanın yetersiz beslendiği, yine aynı şekilde milyonlarca insanın barınma, sağlık, eğitim gibi konularda yetersizlikler için ömrünü tükettiği günümüzde cömertlik ve yardım etme erdemine ne kadar muhtaç olduğumuz açıktır.¹⁷ Mevlana, cimri değil cömert olmamızı, malın

¹⁶ Örneğin bkz. İbn Miskeveyh, *Ahlakı Olgunlaştırma*, çev. A. Şener, C. Tunç, İ. Kayaoğlu, (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1983), s. 22-35.

¹⁷ Bu konulardaki bazı istatistiki rakamlar için bkz. Mustafa Köylü, *Küresel Ahlak Eğitimi* (İstanbul: Dem Yayınları, 2006), s. 123 vd.

mülkün kölesi değil özgür bir efendi olmamızı, bencillikten kurtulup sevgi ve yardımseverlikle arınıp yücelmemizi öğütlemektedir:

Bağı çöz, hür ol ey oğul, niceyebir gümüşe, altına bağlanacaksın?

Denizi bir testiye döksen ne kadar alır? Bir günlük su ancak.

Harislerin göz testileri dolmadı gitti; sedef, elde ettiğini yeter bulmadıkça inciyle dolmadı.

Kimin elbisesi bir aşk yüzünden yırtıldıysa, hırstan, ayıptan tamamıyla arındı o.¹⁸

Burada Mevlana, sorunu da çözümü de göstermektedir. En büyük sorunlardan biri hırstır, özellikle de mal hırsı. Çözümlerin başında ise sevgi gelir; sevgi gelince de sevilene karşı cömertlik ve yardımseverlik başlar; doğal olarak başlamıyorsa, başlatılmalıdır, akarsu gibi, akarsu örnek alınarak. Mevlana *Mesnevi*'de cömertliği cennet selvisinin dalına benzetmektedir:

Dudaklarını yum, altınla dolu elini aç; beden nekesliğinden vazgeç; cömertliği ortaya koy....

Bu cömertlik, cennet selvisinden bir daldır; vay böyle bir cennet dalını elinden çıkarmanın haline.

Şu nefis isteğini bırakmak, sapa-sağlam bir kulptur; bu dal, canı göğe ağdırır.

A yolu-yordamı güzel, cömertlik dalı, seni yücelere çeke-çeke aslına götürür.¹⁹

¹⁸ Mevlana, *Mesnevi ve Şerhi*, Şerheden: Abdülbaki Gölpınarlı, (İstanbul: M.E.G.S.B. Yayınları, 1985), c. 1, s. 44, b. (beyit) 19-22. Bu esere bundan sonra sadece Mevlana, *Mesnevi*, şeklinde atıfta bulunulacaktır.

Mevlana'ya göre fakir insan da zengin insan gibi cömertlik erdemine sahip olabilir ve olmalıdır. Cömertlik ve yardımseverliğin, başka birçok erdem gibi, zenginlik ve fakirlikle doğrudan bir alakası yoktur. O, malım tükenir de darda kalırım gibi korkularla cömertlikten vazgeçilmemesi için uyarılarda bulunur ve her halükarda Allah'ın lütfuna güvenerek ve ahirette erişeceğimiz karşılığı düşünerek cömertçe davranışlarda bulunmayı sürdürmemizi öğütler:

Cömertlik yüzünden elinde mal kalmazsa, Tanrı'nın lütfu, nasıl olur
da seni ayaklar altında bırakır.

Ekin ekinin ambarı boşalır ama bu işin iyiliği tarlada belli olur.²⁰

Ona göre, cömertliğin ve ihsanın Dünyada ve ahiretteki faydaları saymakla bitmez. Bu yüzden, muhtaçlara ve dostlara karşı cömertlik bir yana düşmanlara bile cömertlikte bulunulmalıdır; çünkü onlar bu sayede düşmanlığı bırakıp bize dost bile olabilirler ya da en azından kinleri azalır:

Yol arkadaşlarını arayıp sormayı gerekli bil; ister yaya olsun ister atlı.

Hatta düşman bile olsa bağışta bulunmak iyidir; bağış yüzünden nice
düşman, dost olur gider.

Dost olmasa bile kini azalır; çünkü bağış, kine melhemdir.²¹

(2) “Şefkat ve merhamette, güneş gibi ol!”

Şefkat ve merhamet, son birkaç asrın egemen uygarlığının veya gücünün unuttuğu ve şefkat ve merhametin yerini şiddet ve mezalimin aldığı günümüzde en fazla ihtiyaç duyduğumuz erdemlerin başında gelse gerektir. En gelişmiş silahların kullanıldığı en vahşi savaşlar Dünyanın dört bir yanında

¹⁹ Mevlana, *Mesnevi*, c. 2, s. 199, b. 1275-79.

²⁰ Mevlana, *Mesnevi*, c. 1, s. 408, b. 2247-48.

²¹ Mevlana, *Mesnevi*, c. 2, s. 326, b. 2148-50.

sürmekte ve her gün abartısız çoluk-çocuk dahil yüzlerce insan ölmekte, binlercesi dul ve yetim kalmaktadır.²²

Mevlana şefkat ve merhamette güneş gibi olmamızı, insanları 'ya bendensin ya bana düşman' gibi kamplara ayırıp zulmetmeksizin, güneş gibi, her insan, hayvan veya bitki türünden varlığı imkanlarımız ölçüsünde şefkat ve merhamet kanatlarımız altına almamızı, her varlığa güneş gibi sıcacık bir gönülle yaklaşmamızı, aç ve açıkta kalmışları bulup ısıtmamızı, onlara hayat ve enerji vermemizi öğütlemektedir. Çünkü ona göre, "sevgi, acımak, insanlık huyudur; öfkeyle istekse hayvanlık huyları."²³

Bir yandan şefkat ve merhameti öğütleyen Mevlana öbür yandan da merhametsizlik ve zulme karşı uyarır ve bu tür davranışların eninde sonunda kişinin kendisine döneceğini ve kendisine zarar vereceğini savunur.

Zulmedenlerin zulümleri karanlık bir kuyudur; bütün bilginler böyle söylemişlerdir.

Demişlerdir ki: Kim daha zalimse kuyusu, daha da korkunçtur; adalet, betere betere ceza gerek buyurmuştur.

Sen zulümle bir kuyu kazmadığın ama şunu bil ki o kuyuyu kendin için kazıyorsun.²⁴

(3) "Başkalarının kusurunu örtmede gece gibi ol!"

Bu öğüt başkalarının, özellikle de iyi ve temiz insanların ufak tefek kusurlarını arayıp abartmamak, aksine örtmekle ilgilidir. Bu fazilet, dedikodu yapmamakla bağlantılıdır ve insanlarla iyi geçinmenin ilkelerinden biri olsa gerektir. İnsanların pek çok mükemmel özelliğinin yanında bazı kusurlarının da

²² Daha geniş bilgi ve istatistikî rakamlar için bkz. Cafer Sadık Yaran, "Ahlak Felsefesi Açısından Savaş ve Barış", Yaran, *İslamda Ahlakın Şartı Kaç?* içinde Ek 1, s. 159 vd.

²³ Mevlana, *Mesnevi*, c. 1, s. 440, b. 2445.

²⁴ Mevlana, *Mesnevi*, c. 1, s. 273, b. 1314-16.

olması doğaldır; ve bunlar hoş karşılanmalı, üstü örtülmeli, ifşa edilip yayılmamalıdır. Mevlana'nın benzetmesine göre, "Yüzlerce yaşayışa, üstünlüğe karşı birisinde, bir de ayıp olsa o, bitkinin sapına benzer. Terazide sapı da bitkiyle beraber tartarlar..."²⁵ Mevlana'ya göre, "Tanrı, birisinin perdesini yırtmak isterse, gönlüne temiz kişileri kınama isteğini verir. Fakat Tanrı, birisinin ayıbını örtmek isterse o kişi, nefis yüzünden ayıplara bulanmış kişilerin bile ayıplarını söylemez."²⁶ Bu konuda Mesnevi'de bir örnek de anlatılır:

O özü doğru Bilal, ezan okurken, niyaz yollu "hayyi" sözünü, "heyyi" okurdu.

Peygamber'e, ey Peygamber dediler; yapı daha kurulurken bu yanlış, doğru değil.

Ey Peygamber, ey işleri düzüp koşan Tanrı'mın elçisi, nerde daha düzgün sözlü bir müezzin varsa onu getir.

Dinin daha başında, düzen daha yeni kurulurken "Hayyi ale'l felah"ı yanlış okumak ayıptır.

Peygamber'in öfkesi coştı da gizli kalan lütuflardan bir iki remiz söyledi.

A aşağılık kişiler dedi, Tanrı katında Bilal'in "he"si, yüzlerce "ha"dan da iyidir, "hı"dan da, dedi-kodudan da.²⁷

Başkalarının ayıbını örtüp söylememenin sebeplerinden biri onlara ve topluma zarar vermemekse, bir başkası da bu ayıbın bize dönmesi, bizde de ortaya çıkması ihtimalidir ki bunun Mevlana'ya göre büyük bir ihtimal olduğu anlaşılıyor. Zira o şöyle diyor: "kim birinin ayıbını söylese alınır, o ayıbı

²⁵ Mevlana, *Mesnevi*, c. 1, s. 384-85, b. 2008-09.

²⁶ Mevlana, *Mesnevi*, c. 1, s. 212, b. 820-21.

²⁷ Mevlana, *Mesnevi*, c. 3, s. 36, b. 173-77.

kendinde bulur.”²⁸ Mevlana’ya göre asıl ayıbı görülmesi veya ayıplanması gereken biri varsa o da kendimiz olmalıyız. Kendimizde ayıp yoksa bile bundan emin olup gurura, kibire ve başkalarını küçümsemeye kalkışmamalıyız:

Ne mutlu o cana ki kendi ayıbını görür...

Madem ki başında on yara var; melhemi kendi başına sürmen gerek.

Onun ilacı, kendini ayıplamaktır...

Sende o ayıp yoksa bile emin olma; olabilir ya o ayıbı sen de işleyebilirsin...

Yıllar yılı İblis de iyi bir adla ömür sürdü; derken rezil oluverdi...

Güzelim, sakalın bitmediyse başka sakalsız kınama.²⁹

Mevlana’ya göre, zaten, başkalarında ayıpladığımız, kınadığımız özelliklerin çoğu muhtemelen bizde vardır ama biz bunun farkında değilizdir. Mevlana bu durumu aslan ve renkli gözlük gibi hikaye ve benzetmelerle anlatır ve uyarılarını sürdürür:

Arslan kuyuda kendisini görünce öfkeyle kendi aksiyle düşmanı ayırt edemedi.

Aksini kendi düşmanı sandı; hasılı kendisine kılıç çekti.

A filan, insanlarda gördüğün nice zulümler var ki onlara vuran, huyundur senin....

²⁸ Mevlana, *Mesnevi*, c. 2, s. 426, b. 3038.

²⁹ Mevlana, *Mesnevi*, c. 2, s. 426, b. 3038-47.

Gözünün önüne gök renkli bir şise koymuşsun da o yüzden alem gök görünüyor sana.

Kör değilsen bu gök görüşü kendinden bil; kendine kötü de, kimseye eksik, artık bir şey söyleme.³⁰

(4) “*Hiddet ve asabiyette ölü gibi ol!*”

Hiddet ve asabiyete kapılmamak erdemi, olumlu ve tek kelimelik bir ifadeyle söylenmek istendiğinde herhalde hilm denilen erdeme karşılık gelmektedir. “Hilm; şiddetli gazap ve öfke zamanında – gücü yetmekle beraber – öc alma ve intikam fikrinden vazgeçmektir.”³¹ Mevlana’ya göre, erdemli, yiğit ve mert olan hiddet ve asabiyetini kontrol edebilen ve kızgınlık anında da nefesine egemen olabilir. “Şunu bil ki,” der Mevlana, “safları yaran aslanla savaşmak kolaydır; aslan odur ki nefisini altedir.”³² Hiddete kapılmanın ve öfkeyle karar verip harekete geçmenin zararları çoktur. Öfke insanın doğruları olduğu gibi görmesine engel olur; “öfke ile istek, insanı şaşır eder; canı doğruluktan ayırır. Garez geldi mi hüner örtülür; gönülden yüzlerce perde, gelir de gözün önüne çekiliverir. Kadı, gönülden rüşvet almayı kurdu mu, zalimi mazlumdan nasıl ayırt edebilir?”³³

Mevlana’ya göre, Tanrı’nın gazabından emin olmanın yollarından biri “kızdığın zaman kızgınlığını yenmek”tir. Zaten kızgınlık kötü bir kişi olmanın belirtisidir: “Kötü kişi, kızgınlık madenidir; kötü, çirkin öfkesi canavarları bile geçmiştir.”³⁴ Mevlana öfkeyi ateşe benzetir ve cehennem ateşiyle irtibatlandırır:

³⁰ Mevlana, *Mesnevi*, c. 1, s. 273-74, b. 1322-35. Krş. Mevlana, *Fîhi Mâfih*, çev. Meliha Ülker Tarıkahya, İstanbul: M.E.G.S.B. Yayınları, 1985), s. 36-7.

³¹ Ahmet Hamdi Akseki, *Ahlak İlmî ve İslam Ahlakı: Ahlak Dersleri*, Sadeleştiren Ali Arslan Aydın, (Ankara: Nur Yayınları, 1979), s. 212.

³² Mevlana, *Mesnevi*, c. 1, s. 280, b. 1394.

³³ Mevlana, *Mesnevi*, c. 1, s. 130, b. 334-36. Krş. Mevlana Celaledin, *Mektuplar*, çev. Abdülbaki Gölpınarlı, (İstanbul: İnkılap ve Aka Kitabevi, 1963), s. 16, 45, 80, 149.

³⁴ Mevlana, *Mesnevi*, c. 4, s. 27, b. 115-16.

Öfkenle gönüllere ateş salmıştın hani; o ateş, cehennem ateşinin mayası oldu işte.

Ateşin, burada insanı yakardı; ondan doğan ateş de adamı yakar yandırır.

Ateşin, burada insanlara kastedirdi; ondan doğan ateş de orada, insanlara kastedir.

O yılan, akrebe benzeyen sözlerin, yılan olur, akrep kesilir de kuyruğundan yakalar seni....

Öfken, cehennem yalımının tohumudur; kendine gel de şu cehennemini söndür; çünkü bir tuzaktır bu.”³⁵

Hz. Ali ile ilgili meşhur bir rivayet de *Mesnevi*'de öfkeye kapılmamak, sabırlı olmak, adaletten, yüce gönüllükten, Allah rızasından şaşmamak konusunda çok etkileyici ifadelerle anlatılır:

İbadetteki öz temizliğini, Tanrıya bağlanışı, Ali'den öğren, Tanrı arslanını, düzenden temiz bil.

Savaşta bir yiğidi alt etti; hemencecik kılıcım çekti, koştu.

O da, her peygamberin, her erenin övündüğü Ali'nin yüzüne tükürdü.

Bir yüze tükürdü ki Ay bile secde yerine varır da ona karşı yere kapanır.

Ali o anda kılıcını yere attı; onunla savaşmaktan vazgeçti.

³⁵ Mevlana, *Mesnevi*, c. 3, s. 415, b. 3473-81.

O savaş eri bu işe şaşırdı; bu yersiz merhamete, bu yersiz bağışlamaya şaşı-kaldı.

Bana dedi keskin kılıcını çektin; peki, neden yere attın da beni bıraktın?

Benimle savaşmaktan daha iyi ne gördün de beni avlamaktan vazgeçtin?

Ne gördün de böylesine öfken yatıştı; öyle bir şimşek çaktı da sönüverdi?.....

Ali dedi ki: Ben kılıcı Tanrı için vuruyorum; Tanrı kuluyum, bedenim buyruğunda değilim ben.

Tanrı arslanıym, nefis arslanı değilim; dinime tanıklık eden yaptığım iştir.....

Vuslat incileriyle dopdolu bir kılıcım ben; savaşta adamı diriltirim, öldürmem ben.....

Saman çöpü değilim; hilim, sabır, adalet dağıtım; kasırğa, nasıl olur da dağı kapabilir?³⁶

(5) *"Tevazu ve Alçak Gönüllülükte Toprak gibi Ol!"*

Tevazu ve alçakgönüllülük, gerek Platon ve Aristoteles gibi Antikçağ gerekse Nietzsche gibi modern dönem filozoflarının çoğunun erdemler listesinde yer almıyorsa da,³⁷ dinlerin ve özellikle Sufi veya mistik eğilimli düşünürlerin en fazla önemsedikleri erdemlerden biridir. Mevlana çeşitli

³⁶ Mevlana, Mesnevi, c. 1, s. 619, 625, b. 3734 vd.

³⁷ Geniş bilgi ve yorumlar için bkz. MacIntyre, *Erdem Peşinde*, s. 206.

meyveler ve tahıllar gibi birçok nimetin topraktan çıkmasını örnek göstererek toprakla simgeleştirdiği tevazuyu över:

“Sizi toraktan yarattık” ayetini duydun ya; demek ki senin, toprak olmanı istiyor; yüz çevirme.

Bak da gör, toprağa bir tohumdur, ekim... Toprağın tozusun sen, onu ben yücelttim.

Gene bir davran da toprak olmayı adet edin; toprak ol da seni bütün beylere buyruk verir bir hale getireyim.

Su, yüceden alçağa akar; ondan sonra da alçaktan yücelere ağar.

Buğday, yücelerden toprak altına girdi de ondan sonra başak oldu, çevikleşip boy attı.

Her meyvanın tohumu, önce yeredir; ondan sonra yerden baş verir, yücelir.

Nimetlerin temelleri gökten yağdı, toprağın altına girdi de ondan sonra tertemiz cana gıda oldu.³⁸

Mevlana, *Divan*'ında kibir ve gururu bırakmaya, alçakgönüllü olup daha çok insanın gönlüne girmeye davet eder:

Sana kutluluk gerekse, devlet istiyorsan, gönüller almaya, ululuğu bırakmaya bak.

Gönüllerin yardımı seninle atbaşı beraber giderse kalbinden hikmet kaynakları akar.³⁹

³⁸ Mevlana, *Mesnevi*, c. 3, s. 59, b. 454-60.

İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı: 16, Yıl: 2007

Mesnevi’de de alçakgönüllülük övülür ve su gibi değerli şeylerin alçaklara yönelmesi ile örneklendirilip özendirilmeye çalışılır:

... neresi alçaksa su, oraya akar.

Sana, acıyış suyu gerekse, yürü, alçal...⁴⁰

(6) “Hoşgörülükte deniz gibi ol!”

Mevlana’nın hoşgörüyü yaptığı vurgu herkesçe malumdur. Belki bu 7 öğütte sıralanan erdemler arasında bu çağın, özellikle de postmodern ve pluralist kültürün ruhuna en uygun düşen erdem bu olsa gerektir. Birkaç mısra bu konudaki bakışı özetlemeye yetse gerektir:

Boş yere arama şarap testisini sen.

Koklama onun ağzını sen boş yere.

Şu meyhaneciden mi geliyor sandın onu;

Dostum, onu sen kendin gibi belleme.

Yolda o yapayalnızsa ne olur?

Başında sarık yoksa ne çıkar?

Ne bundan güneşe bir leke olur,

³⁹ Mevlana, *Divan*, s. 609, b. 8083-84.

⁴⁰ Mevlana, *Mesnevi*, c. 2, s. 300, b. 1937-38.

Ne ayın gösterişine zarar.⁴¹

Mesnevi'deki Musa Peygamber ve çoban arasında geçtiği anlatılan olay da hoşgörülü olmak konusunda verilebilecek en güzel örneklerden ve öğütlerden biridir:

Mevlana bu hususu meşhur Musa ve Çoban hikayesi eşliğinde çok etkileyici bir biçimde ifade etmektedir:

Mûsâ, yolda bir çoban gördü; A Tanrı, A Allah diyordu;

Nerdesin ki kulun olayım senin; çarığını dikeyim, saçlarını tarayayım
senin.

Elbiseni yıkayayım, bitlerini kırayım senin; A ulular ulusu, süt
getireyim, sunayım sana.

Elceğizini öpeyim, oyacıklarını ovayım; uyuma çağın gelince
yerceğizini silip süpüreyim.

Bütün keçilerim feda olsun sana ey andığım zaman hey-heyler, hay-
haylar ettiğim.

Çoban bu çeşit boş sözler söyleyip durmadaydı.. Mûsâ, a kişi dedi, bu
sözleri kime söylüyorsun?

Çoban, bizi yaratan kişiye; hani şu yeryüzüyle gökyüzü, ondan
meydana geldi ya dedi.

Mûsâ dedi ki: Eyvahlar olsun; pek kötü bir hâle düşmüşsün; Müslüman
olmadan kâfir oldun-gitti.

⁴¹ Abdülbaki Gölpınarlı, *Mevlana Celaleddin: Hayatı, Eserleri, Felsefesi*, (İstanbul: İnkılap, 1999), s. 290'dan naklen.

Bu ne saçma söz, bu ne küfür, bu ne ağıza alınmayacak laf; ağzına pamuk tıka.

... ..

Çoban, ey Mûsâ dedi; ağzımı diktin, bağladın, pişmanlıktan canımı yaktm-yandırdın.

Elbisesini yırttı, yana-yakıla bir âh etti; başını aldı, çöllerin yolunu tuttu.

Mûsâ'ya Tanrı'dan vahîy geldi; Tanrı dedi ki: Kulumuzu bizden ayırdın.

Sen, buluşturmak, birleştirmek için mi geldin, ayırmak için mi?

Gücün yettikçe ayrılık yoluna ayak basma; benim için en hoşlanılmayan şey, boşamaktır.⁴²

(7) “Ya olduğun gibi görün, ya görüldüğün gibi ol!”

Mevlana her şeyin görüldüğü gibi olmadığını farkındadır ve öyle sanmamamız konusunda bizi uyarır. “Eğer her görünen şey, görüldüğü gibi olsaydı,” der, “o kadar keskin ve aydınlık bir görüşe sahip olan Peygamber: ‘Bana eşyayı olduğu gibi göster’. (H.) diye feryat etmezdi. O, bununla demek ister ki: Ey benim Rabb'im! Gerçekte çirkin olanı güzel, güzel olanı çirkin gösteriyorsun; bize her şeyi olduğu gibi göster ki tuzağa düşmeyelim ve her zaman yolumuzu kaybetmeyelim.”⁴³

Bu yedi öğüt arasında sözün ve öğütlerin en önemlisi başta söylenmek yerine sona saklanmış gibidir. Bu sözle anlatılmak istenen şey, münafık,

⁴² Mevlânâ, *Mesnevi*, ss. 273-76, (1718-57).

⁴³ Mevlana, *Fîhi Mâfih*, çev. Meliha Ülker Tarıkahya, İstanbul: M.E.G.S.B. Yayınları, 1985), s. 10-11.

riyakar, ikiyüzlü, dalkavuk olma, aksine her şeyden önce dürtüst ol, doğru ol, dosdoğru ol demektir. Mevlana bu bağlamda şöyle öğütte bulunur: “Ok gibi doğru ol da yaydan fırla; çünkü şüphe yok, yaydan, her doğru olan fırlar, uçar.”⁴⁴ Fîhi Mâfih’te de o, “‘Doğru olmayan şeyler yaptım.’ deme,” der, aksine, “doğruluğu tut. O zaman, hiçbir eğrilik kalmaz. Doğruluk Musa’nın asası gibidir; eğrilik ise, sihirbazların sihrine benzer. Doğruluk ortaya çıkınca, onların hepsini yutar.”⁴⁵

Bu çok anlamlı söz, belki bir de, küçük çıkarlar için insanlara kul-köle olma, onların hatırına halden hale girme, aksine, olduğun gibi olmak cesaretine göster, yiğit ol, yürekli ol, mert ol, bağımsız, hür ve özgür ol anlamında yorumlanabilir. Buna benzer anlamlı bir rabâisinde Mevlana şöyle demektedir:

Ayran kasem önümde oldukça

Vallahi kimsenin balını düşünmem.

Azıksızlık ölümle kulağımı bursa bile

Hürriyeti kulluğa satmam ben.⁴⁶

Sonuç

Mevlana’ya atfedilen ya da Mevlana’ya ait olarak bilinen yedi öğüt, yedi evrensel erdemi dile getirmektedir. Bu erdemlerin bazılarını önemsemeyecek ve hatta bazılarını itiraz edebilecek kimi kişiler ve hatta filozoflar olabilse de, bunlar ahlakı ve ahlaklı olmayı önemseyen her Müslüman başta olmak üzere hemen hemen her dinden ve kültürden insanın yine hemen hemen her çağda büyük ölçüde önemseydiği ve gerçekleştirmeye çalıştığı erdemler arasında olmak

⁴⁴ Mevlana, *Mesnevi*, c. 1, s. 279, b. 1390.

⁴⁵ Mevlana, *Fîhi Mâfih*, s. 15. Doğrulukla ilgili uzun bir hikaye için bkz. Mevlana, *Mecâlis-i Sab’a: Yedi Meclis*, çev. Abdülbaki Gölpınarlı, (Konya: Konya Turizm Derneği Yayını, 1965), s. 13-14.

⁴⁶ Bkz. Mevlana, *Mesnevi*, s. 16.

anlamında kendilerine evrensel erdemler denebilecek erdemlerdir. Cömertlik, merhamet, hoşgörü, hilm, tevazu, hoşgörü, doğruluk, dürüstlük gibi bu erdemler, insanların gerek bireysel gerekse toplumsal ve hatta küresel ölçekte her zaman sahip olmaya, gerçekleştirmeye ve geliştirmeye muhtaç olduğu erdemlerdir. Gelir dağılımındaki dengesizlik ve adaletsizliğin hat safhaya çıktığı ve yoksulların sayısının hiç de azalmadığı dünyamızda cömertlik ve yardımseverliğin, savaşlar ve şiddetin her yüzyıldan daha fazla insan kıymına neden olduğu yirminci yüzyılı aratmayacağına benzeyen yirmibirinci yüzyılda şefkat ve merhametin, bireyler ve aşiretler arası kan davaları bir yana medeniyetler arası çatışmaların körüklendiği bir dönemde hiddet ve asabiyete dayalı kinler ve intikamlar peşinde koşmayı bırakmanın, kendileri gibi düşünmeyen ve yaşamayanları kendilerine tehdit olarak algılayıp sindirmeye ve yok etmeye çalışanların sayısının hiç de az olmadığı dünyamızda hoşgörünün, iki yüzlülüğün ve hatta çok yüzlülükle bağlantılı imajın herşeyin önüne geçtiği piyasa toplumunda doğruluk ve dürüstlüğün ne kadar önemli ve ne kadar gerekli erdemler olduğu her türlü tartışmanın ötesinde olsa gerektir. Dolayısıyla bunlar günümüzde de ne kadar vurgulansa azdır.

Bununla birlikte bu demek değildir ki, bunlar savunulması gereken en önemli temel erdemlerdir ve bunların dışındaki erdemler ikinci derecedeki erdemlerdir. Bu yedi öğüt arasında sayılmamış çok temel başka erdemlerin de olduğu bir gerçektir. Örneğin, adalet, cesaret, iffet, itidal gibi erdemler bunlardan birkaçıdır. Aslında bu saydığımız ve benzeri başka erdemler de Mevlana'nın eserlerinde fazlasıyla yer bulmaktadır. Yine de bunların varlığı veya yokluğu yedi öğütteki erdemlerin önemini doğrudan etkilemez.

Yedi öğütte geçen erdemlerle ilgili kozmik temellendirmelere yol açan teşbihler veya benzetmeler de önemlidir. Bunlar özellikle kültürler ötesi olmalarından dolayı evrensel ilgiyi ve kabulü kolaylaştırmakta olsalar gerektir. Toprak, su, gece, güneş gibi doğadan alınma örnekler, her insanın bildiği, yaşamımızı derinden ve olumlu bir biçimde etkileyen müşterek varlıklar ve olgulardır. Doğa, iyiliği mutlak olan Tanrı'nın eseri olduğuna göre, bizlere iyilikte de örnek olabilecek güçtedir. Tanrısal kaynağı dikkate alındığında, olgu ve değer doğada birleşmekte ve olgular bizler için değer kaynağı olabilmektedir.

Doğa, bu nihai kaynağı düşünmeyenler için bile değerlere yönelik içgörülere esin kaynaklığı yapabilmektedir. Dolayısıyla, erdemlerle ilgili kozmik temellendirmeler, erdemlerin anlaşılmasını kolaylaştırmak ve yaygınlaştırmak için son derece uygundur.

Bu yedi öğüdün Mevlana'ya ait olup olmadığı meselesine gelince, biz başta da söylediğimiz gibi, bu öğütten bahseden son zamanlardaki bazı kitap ve makalelerde herhangi bir kaynak göremediğimiz gibi, - gözümüzden kaçma ihtimalini saklı tutarak söylemek gerekirse - tıpatıp böyle bir yedili tasnife Mevlana'nın hiçbir eserinde de rastlamadık. Tıpatıp aynısı olmamakla beraber, bu öğütler ve teşbihler acaba Mevlana'nın eserlerinde dağınık olarak var mıdır diye elimizden gelen araştırmayı yaptık ve bulabildiğimiz malzemenin en çok benzeyenlerinden bazılarını ilgili öğüdün altına yerleştirdik. Bunlar arasında ne kadar benzerlik ve hatta çağrışım olduğuna okuyucu (ve yeni örnekler ışığında konuyu değerlendirmeye araştırmacı) kendisi karar verecektir. Bize kalırsa, öncelikle belirtilmeli ki, biz bu örnekleri bulmakta oldukça zorlandık. Ayrıca, bulabildiğimiz örneklerin çok fazla benzer olmadığı kanaatinde olduğumuzu da belirtmeliyiz. Zira, görebildiğimiz kadarıyla, tevazu ve toprak arasındaki kısmen ilişkili görülebilecek bir benzetme dışında, yedi öğütte geçen erdemlerden bahsedilen metinlerin hiçbirinde aynı erdemlerin benzetildiği nesnelere rastlamadık. Örneğin, cömertliğin selvi ağacının dalına, tarladaki ekinin ürün verişine vs. benzetildiğine rastladık ama akarsuya benzetildiğine hiç rastlamadık. Yine, kusurları örtmede, bitki sapları, yaralar ve merhemler, sakalsızlık, gözlük vs. gibi pek çok benzetmeye rastladık ama gece benzetmesine rastlayamadık. Keza, hiddet ve asabiyeti kontrol konusunda, canavarlık, ateş, şaşılık gibi birçok benzetme ile karşılaştık ama ölü gibi olma teşbihini hiç görmedik. Benzer şekilde, şefkat ve merhamet bağlamlarında güneş, hoşgörü bağlamında deniz benzetmesine de hiçbir yerde rastlamadık. Dolayısıyla Mevlana'nın eserleri benzetmelerle dolu olmakla birlikte, bu yedi öğüdün benzetmeler içeren ilk altısı, onun eserlerinde topluca bir arada gözükmeyeceği gibi, dağınık olarak da - ne aynı cümle kalıbı ve teşbihi içinde ne de benzer çağrışımlar halinde - gözükmüyor.

Son ve en meşhur öğüt sayılan “Ya olduğun gibi görün, ya görüdüğün gibi ol” öğüdüne benzer ifadeler bulma gayretimizin sonuçlarından bazılarını da yukarıda verdik. Bize kalırsa, bu sözün aynısı bir yana, benzerini onun eserlerinde bulmak da bir hayli zor. Zira Giriş kısmında değindiğimiz bazı alıntılarda olduğu gibi onun eserlerinde daha açıkça ve sıkça görülen, olduğun gibi görünmek ve içinden geldiği gibi konuşmaktan ziyade, muhatabın durumunu dikkate alarak ona uygun görünmek ve konuşmaktır. Örneğin o, konuşma ile ilgili olarak, benzer birçok ifadededen birinde muhatabın seviyesine inmeyi savunup öğütüyor:

Hoca, elifte bir şey yok dese bile yüceliğinden, üstünlüğünden bir şey kaybetmez.

O ağız bağı çocuğa bir şey belletmek, onu söze getirmek için kendi dilini, kendi sözünü bırakmak,

Onun dilince konuşmak gerek; böylece senden bilgi beller, hüner elde eder o.

Öyleyse, bütün halk da onun çocuklarıdır sanki; O pîrin de öğüt verirken, onların anlayışlarına inmesi gerek.⁴⁷

Bu tür tavsiyelerinin sadece konuşma ile ilgili olduğu ve konuşmanın da görünmeden, davranıştan farklı olduğu sanılmamalıdır. Zira o, benzer tutum ve tavsiyelerini görünme konusunda da sürdürmektedir. Örneğin o, çalışıp çabalamakla birlikte esas itibarıyla Tanrı’ın lutfuna mazhar olan peygamberler ve velilerin de halkın seviyesine uygun davranışlar veya görünüşler içinde olması gerektiğini savunur: “Ancak lütuf durağına ulaşan kişinin de,” der, “ömrünü itaatla, ibadetle geçirmesi, halinin düzgün olması gerekir. Halkın, onların sözlerine inanmaları, onlara güvenmeleri için bu, lazımdır. Çünkü halk,

⁴⁷ Mevlana, *Mesnevi*, c. 2, s. 448, b. 3320-23.

ıçyüzünü göremez; görünüşe bakar; görünüşe bakınca da ıçyüze, bu bakışın bereketiyle yol bulur.’⁴⁸

Bu iki tavsiye, yani ona atfedilen “ya olduğun gibi görün ...” öğüdüyle, ona ait olduğu kesin olan ‘halkla beraberken halkın seviyesine in, halkın ihtiyaçlarının gerektirdiği gibi görün’ şeklindeki tavsiyeler mutlaka birbirine zıttır ve biri ona ait olduğuna göre öbürü olamaz demek istemiyoruz. Bunların ikisi de belki farklı bağlamlarda onun tarafından söylenmiş öğütler olabilir. Zaten sözler özellikle de mutasavvıflara ait olunca, çelişki veya zıtlıktan yola çıkıp aidiyet ve benzeri ile ilgili bir hükme varmak hepten zordur ve kaçınılması gerekir. Zira onlarda mantıksal bir tutarlılık mutlaka aranan bir özellik olmadığı gibi paradoksal konuşmak olağan yöntemlerden biridir.⁴⁹ Dolayısıyla, yedinci öğüt Mevlana’ya ait olamaz demek istemiyoruz; ama bu sözü ve hatta benzerini Mevlana’nın eserlerinde bulmanın pek kolay olmadığını söyleyip, son sözü Mevlana uzmanlarına veya araştırmacılarına bırakıyoruz.

Bize göre, aidiyet meselesi bir yana, benzetmelerin ilgili oldukları erdemleri gerçekten çağrıştırıp çağrıştırmadıkları meselesi de bir yana, ölçülülüğün ve basiretliliğin her türlü erdem in eyleme geçirilmesinde uyulması gereken ön ölçütler olduğunu da hatırlatarak, tekrar etmek gerekirse, bu yedi öğüdün ve oradaki erdemlerin ve en sonunda zikredilen temel ilkenin hepsi de çok değerlidir, doğrudur ve gereklidir – özellikle de yedinci öğüt! İmaj’ın her şey sayılıp yüceltiildiği postmodern dünyaya ve her türlü kılığa girmenin her kapıyı açan sihirli bir maymuncuk olduğu piyasa toplumuna ve popüler kültüre inat, belki biraz Kant’tan mülhem küçük bir ilaveyle Mevlana’ya ait olan veya ona atfedilen bu yedinci öğütte ısrar etmek, muhatabın seviyesine inmek kadar ve hatta belki de ondan çok daha fazla önemli olsa gerek: ‘Ya olduğun gibi görünmek ya da görüldüğün gibi olmak cesaretini göster!’

⁴⁸ Mevlana Celaleddin Rumi, *Fîhi Mâ-fîh ve Mecâlis-i Seba’dan Seçmeler*, Hazırlayan Abdülbaki Gölpınarlı, (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı yayımları, 1985), s. 110.

⁴⁹ Bu konuda bir çalışma için bkz. *İbn Arabî’de ‘Tanrı-Merkezli Bütün’ü Anlamaya Yönelik Bir Metot Olarak Paradoksal Konuşmak*, (Ankara: Elis Yayınları, 2007).

Bu yönde cesaretlendirilmek isteniyorsa – ki bunun gerekli olduğu aşıkardır – yine Mevlana'ya kulak vermekte yarar vardır – (son sözü ona bırakmakta da edep olduğu gibi):

... “Şüphe yok ki İbrahim tek başına bir ümmetti.” (Kur'an 16: 120) Peygamber'e, esenlik ona, İbrahim'in ümmetinin halini sordular. Cevap geldi, İbrahim'in ümmetini ne soruyorsun dendi; kendi başına hem ümmetti, hem bölüklerdi; hem padişahı, hem başlı başına orduyu. Hem katreydi, hem kendi başına seldi. Ümmet, yüzbin kişi olur; “Şüphe yok ki İbrahim tek başına bir ümmetti” (16: 120); bin kişiydi, belki de yüzbinlerce kişiydi o.⁵⁰

⁵⁰ Mevlana, *Mecâlis-i Sab'a*, s. 15.